

Fogvatartottakkal való bánásmód Magyarországon

A jogállamiság egyik meghatározó kritériuma, hogyan bánnak az adott országban a bűncselekményt elkövetővel, illetve annak elkövetésével gyanúsított fogvatartottal. A személyi szabadság korlátozása során – még ha az törvény és bírósági határozat alapján történik is – a felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére biztosítani kell az állam védelmét a törvénysértő bánásmóddal szemben. A Magyar Köztársaság részes állama a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni, valamint a megelőzését szolgáló nemzetközi egyezményeknek. Kiépítette a jogállami garanciarendszert, rendszeresek a feltáró és megelőző ügyészi vizsgálatok és intézkedések, felelősségrevonás-kezdeményezések, a nemzetközi ellenőrzések.

A széleskörű emberi jogi garanciák sorába illeszthetők mindazok a törvénymódosítások, melyek következtében szigorodnak a nemzetközi egyezményekbe ütköző magatartások miatt kiszabott büntetések is. A foglyokkal való bánásmód a feltárt eseti hibáktól, hiányosságoktól eltekintve általában megfelelt a nemzetközi egyezményekben megfogalmazott elvárásoknak, valamint a hatályos jogszabályokban előírtaknak. Az egyezményekbe ütköző magatartást túlnyomórészt nem a fogvatartó intézetekben követik el, hanem a gyanúsított elfogása, a nyomozó részéről történő kihallgatása alkalmával. A zsúfolt elhelyezés is hátrányosan befolyásolja egyébként a fogvatartottak körülményeit, így tágabb értelemben a bánásmódot is. Az esetek előfordulásának megelőzése, számának csökkentése érdekében az ún. megelőző hatású vizsgálatok nagy szerepet játszanak.

Az állami önkorlátozáson alapuló megközelítés szerint a szabadságjogokat az állam csak annyiban korlátozhatja és szabályozhatja, amennyiben azt a közjó, vagyis a társadalom egysége és fejlődésének érdeke megköveteli. Az állampolgári jogokat is csak annyiban szabad korlátozni büntetés vagy más szankció végrehajtása céljából, amilyen mértékben ezt a törvény rendelkezése tartalmazza, és amilyen mértékben ez elkerülhetetlen.

Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) AB határozata tartalmazza, hogy a büntetés-végrehajtásban megnyilvánuló állami büntetőhatalom nem korlátlan, a bűnösnek talált és büntetésre ítélt egyén nem teljesen kiszolgáltatott. Évtizedek óta tanított tétel Magyarországon büntetés-végrehajtási jogból, hogy az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya. A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteit a kínzás, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód és büntetések tilalma, valamint az emberi méltósághoz, személyi biztonsághoz való jog adja.

A személyi szabadságában korlátozott fogvatartott számára biztosítani kell az állami védelmet az esetleges hatalommal való visszaéléssel, az emberi jogok súlyos megsértésével szemben. Nem vitatott, hogy a társadalom védelme érdekében a szabályszegőket felelősségre kell vonni, s ha szükséges, szabadságukban is korlátozni kell őket, de ugyanakkor velük szemben mindvégig törvényesen, a jogállamiság követelményeinek megfelelően kell eljárni. A törvényes bánásmód a hatékony büntetés-végrehajtás nélkülözhetetlen eleme, hiszen a társadalom megtevédt tagjainál a törvényi előírások jövőbeli tisztelete és betartása hosszú távon csak a hatóságok példamutató magatartása mellett érhető el. Törvénysértéssel nem lehet a törvények tiszteletére, betartására készíteni senkit. Minden törvénysértés lehetetlenné teszi a végrehajtás során a büntetési cél megvalósulását, más szóval törvénytelen eszközökkel nem töltheti be rendeltetését egyetlen büntetőbíró-sági határozat sem.

A bánásmód törvényessége összetett módon nyilvánul meg a fogvatartás ideje alatt. Részt képezi a fogvatartottakkal szembeni mindennemű hátrányos megkülönböztetés tilalma, a megfelelő hangnem használata, a fogvatartottak emberi méltóságának, önérzetének tiszteletben tartása. Biztosítani kell a fogvatartottak számára a kínzás és más kegyetlen, embertelen bánásmód elleni panasz, feljelentés megtételének, az ezzel kapcsolatos jogorvoslat gyakorlásának lehetőségét, a fogvatartó szerv jogsértést megvalósító tagjaival szemben a büntető és a fegyelmi felelősségre vonás következetes érvényesítését. Ezen túlmenően ide tartozik a fogvatartó szervek vezetőinek következetes és határozott fellépése a törvénysértő bánásmód minden formájával szemben. A bánásmód tágabb értelemben vett fogalmához hozzátartoznak a fogvatartottak elhelyezésének körülményei, a fogvatartó helyek telítettsége is. Az elhelyezés zsúfoltsága hátrányosan

befolyásolja a fogvatartottak jogi helyzetét, a fogvatartás biztonságát, valamint kihat a bánásmód törvényességére is. Az elhelyezési körülmények hatást gyakorolnak a fogvatartottak emberi méltóságára, önérzetére is.

A törvényességnek, és a bánásmód törvényességének is két oldala van a gyakorlatban a büntetés-végrehajtás ideje alatt. A fogvatartottól meg kell követelni a végrehajtás rendjének betartását, a fogvatartó intézetek nem részesíthetik őket jogszabályellenes kedvezményekben, nem lehet tiltott kapcsolat vagy összefonódás a személyi állomány tagjai és a fogvatartottak között. Egyrészt érvényt kell szerezni a fogvatartottak jogainak, az emberséges bánásmód követelményének; másrészt gondoskodni kell a társadalom jogainak védelméről azáltal, hogy akit elítélnek, azon valóban a törvény szövegének megfelelően hajtsák végre az ítéletet. Tehát következetes szankció-érvényesítéssel valósulhat meg a büntetés-végrehajtás általános célja, vagyis, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére cselekményéért járó hátrányt jelentsen a jogkövetkezmény, de egyben az elítélt társadalomba történő visszavezetésével, reszocializálásával is érvényesüljön a bűncselekmény által megbomlott jogi egyensúly helyreállítása.

A kínzás és más kegyetlen vagy embertelen megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére létrehozott Európai Bizottság ellenőrzései során többször is megállapította, hogy Magyarországon a bánásmód jogállami keretek között tartásában, a törvényességében nagyon fontos szerepet tölt be az ügyészség. Ezt a tevékenységét többször is igen nagyra értékelte az ellenőrzései befejezésekor tartott záróértekezletein, valamint Európa valamennyi tagállamának megküldött írásbeli anyagában is, amelyet az Európa Tanács Plenáris Ülése is elfogadott. Az ügyészi törvényességi felügyelet a fogvatartottak jogi helyzetének védelméhez járul hozzá ellenőrzéseivel, tényfeltárásaival, vizsgálataival és más felügyeleti jogosítványai gyakorlásával, az állam büntetőhatalmi igényének érvényesülését, valamint annak alkotmányos, törvényes keretek között tartását elősegítve.

A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló, többször módosított 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet (továbbiakban: Bv. tvr.) 1. §-ának (1) bekezdése alapján a büntetés és az intézkedés csak a bíróság jogerős határozata alapján, jogszabályban meghatározott módon hajtható végre. A büntetések és a büntetőjogi intézkedések végrehajtása az alapvető emberi jogokba történő beavatkozást jelenti.

Ezért is bír garanciális jelentőséggel a Bv. tvr. 2. §-ának (1) bekezdésében rögzített azon alapelv, amely szerint az elítélttel szemben csak az ítéletben és a törvényben meghatározott joghátrányok alkalmazhatók. A nemzetközi kontrolltól függetlenül az 1988. évi 3. számú törvényerejű rendelettel kihirdetett „A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény” részes államaként hazánk a konvenció végrehajtásáról időszakos jelentésekben is köteles beszámolni a nemzetközi fórumoknak.

Az Európa Tanács Kínzás Megelőzési Bizottsága (továbbiakban: CPT) 1994 novemberében Magyarországon első ízben tett látogatása tapasztalatait összegző jelentésében kiemelte, hogy az ügyészek rendszeres és be nem jelentett látogatása a fogvatartási helyeken jelentősen hozzájárulhat a bántalmazás megelőzéséhez, ezért javasolta, hogy az ügyészség fordítson kiemelt elsőbbséget ezen vizsgálatokra. Az ajánlás szerint kiadott legfőbb ügyész helyettesi körlevél alapján a főügyészségek a bánásmód törvényessége tárgyában rendszeresen elvégzett vizsgálatok tapasztalatait minden évben külön is összegzik, melyet a Legfőbb Ügyészség összefoglaló jelentés keretében értékel.

Hazánkban a kínzás és más kegyetlen, vagy megalázó bánásmód elleni ENSZ Egyezmény (továbbiakban: Egyezmény), valamint az Európa Tanács e tárgyú egyezményei a magyar belső jogrendszer részévé váltak, rendelkezéseik jogi helyzetüket tekintve sui generis jogot képeznek, betartásuk közvetlenül kikényszeríthető. Magyarország maradéktalanul elismerte az ENSZ Kínzás Elleni Bizottsága, valamint az Európa Tanács Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód megelőzéséről szóló egyezmény alapján létrehozott Ellenőrző Bizottság hatáskörét egyéni bejelentések átvételére és kivizsgálására, valamint a hazánkban történő vizsgálat végzésére.

A CPT küldöttségének első Magyarországi vizsgálata (1994.) alkalmával senki sem állította, hogy kínzás történt volna rendőrségi vagy más fogvatartásban lévő személy sérelmére és a küldöttség erre nézve egyéb bizonyítékot sem talált. Az Európa Tanács küldöttsége azonban számos, rendőrség által előzetes fogvatartásban lévő személlyel szemben tanúsított fizikai rossz bánásmódra vonatkozó állítást regisztrált; mind az elfogásra, vagyis a fogvatartásba vételre, mind az ezt követő kihallgatásra nézve.

Ajánlotta a rendőrök felettéseinek, hogy alárendeltjeik irányába közvetíték azt az üzenetüket, miszerint a fogvatartott személyekkel szembeni rossz bánásmód elfogadhatatlan a belső jog, valamint a nemzetközi kötelezettségek szempontjából is. A CPT azt is teljes mértékben elismerte, hogy a gyanúsított őrizetbe vétele gyakran kockázatokkal járó feladat lehet, különösen, ha az érintett ellenáll, vagy ha valaki – a rendőr által alaposan feltételezhetően – felfegyverkezett lehet vagy egyéb okból veszélyt jelenthet.

A CPT ajánlotta, hogy elsőrendű prioritást élvezzen az oktatás kezdeményezése, és minden rendű és rangú fogvatartással foglalkozó személyzet szakmai képzése. Felhívta a magyar hatóságok figyelmét arra is, hogy bátorítsanak minden ügyészt és a büntetés-végrehajtási bírókat is az illetékeségébe tartozó fogvatartási helyek rendszeres látogatására és felügyeletére. A CPT ajánlásainak illusztrív és konkrét következményeként meg kell említeni, hogy Magyarország legfőbb ügyész helyettese nagyon rövid időn belül körlevelet bocsátott ki, amely szerint az említett törvényességi felügyeleti vizsgálatra és ellenőrzésre minimálisan minden hónapban, de szükség szerint többször is sort kell keríteni. Későbbi látogatása alkalmával kéthetenkénti látogatásra tett ajánlást az ügyészségnek.

A Magyar Köztársaság a CPT jelentésére adott írásbeli válaszában aláhúzta, hogy a kifogásolható helyzet (zsúfolt börtönök, higiéniai problémák stb.) oka jelentős részben a századfordulóról örökölt elavult intézeti keret, az alacsony színvonalú infrastruktúra és a korlátozott mértékű fejlesztési forrás. Mindezen problémák megoldása és az anyagi feltételek javítása csak fokozatosan lehetséges az ország gazdasági teljesítőképessége és az állami költségvetés függvényében.

Magyarország széleskörű új jogi szabályozást dolgozott ki és léptetett életbe az Egyezmény által tiltott kínzás és egyéb rossz bánásmód kiküszöbölésének feladatát és felelősségét viselő törvényhozó, végrehajtó, bírói, ügyészi és más (pl. ombudsman) szervek és intézmények tevékenységének tág körére vonatkozóan. E törvények önmagukban is jelzik, hogy a magyar hatóságok a legnagyobb figyelmet szentelik mind az Egyesült Nemzetek Kínzás Elleni Bizottsága, mind az Európa Tanács emberi jogi testületei észrevételeinek és ajánlásainak.

1999. december 5–16. napja között a CPT Magyarországon másodízben tett látogatása során tartott zárómegbeszélése alkalmával a küldöttség

jelentősnek értékelte a Legfőbb Ügyészség intézkedését, valamint a bánásmód törvényességének érdekében elvégzett ügyészi vizsgálatokat. Hangsúlyozta a büntetés-végrehajtási intézetekben és a rendőrségi fogdáknak elvégzett ügyészi ellenőrzések jelentőségét a kínzás és kegyetlen bánásmód megelőzésében.

Különös figyelmet érdemel a 90-es évek első feléből az 1993. évi XXXII. törvény, amely módosította a Bv. tvr. rendelkezéseit. Ezek a módosító rendelkezések tartalmazzák a nemzetközi kötelezettségvállalások, az európai büntetés-végrehajtási normák, valamint a büntető jogszabályok változásai folytán szükségessé vált módosulásokat. Így például az emberi jogok és alapvető szabadságok védelmének európai egyezményére tekintettel bővültek a Bv. tvr.-nek valamennyi büntetés és intézkedés végrehajtására vonatkozó rendelkezései. Szélesebb körűvé vált a fogvatartottak panaszjoga, általános lett a bírói út igénybevételenek lehetősége, bővült a speciális büntetés-végrehajtási jogviszonyból származó kérdések elbírálását illetően a bírói hatáskör. A vállalt nemzetközi kötelezettségek részei a magyar jognak, így a magyar büntetés-végrehajtási jognak is, amit az Alkotmánybíróság konkrét kérdésben hozott döntésében is megerősített. Általánosan elfogadottá, gyakorlattá vált, hogy a büntetés-végrehajtási rendszernek és tevékenységnek biztosítania kell az ember alapvető jogainak betartását.

Az Egyezménnyel összhangban a Bv. tvr. 21. §-ának (1) bekezdése előírja, hogy az elítélt emberi méltóságát tiszteletben kell tartani, nem lehet őt kínzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni. A rendőri állományra ugyanezen tilalmak vonatkoznak a rendőrségről szóló törvény 16. §-a alapján.

A büntetés-végrehajtási szervezetről életbe lépett 1995. évi CVII. törvény a jogállamiság követelményeinek megfelelően törvényi szintre emelte a büntetés-végrehajtási szervezet tagjai által alkalmazható kényszerítő eszközök szabályozását, az alkalmazás jogszerűségének kivizsgálását. Más törvényekkel összhangban rögzíti az intézkedést elszennvedő személy azon jogát, hogy az ügyben az illetékes hatósághoz (rendőrség, ügyészség, bíróság) vagy más panaszforumhoz forduljon.

A Büntető Törvénykönyv is szigorította a kínzás elleni egyezménybe ütköző vagy hasonló magatartásokra előírt büntetési tételeket, általánosságban véve magát a szankcionálást is.

További biztosítékot jelentenek azok a más törvényi rendelkezések, amelyek szerint a fogvatartott a rendőrség, illetve a büntetés-végrehajtási szervezet tagja elleni panaszával a rendőrségtől és a végrehajtási szervektől független szervek (ügyészség, bíróság, állampolgári jogok országgyűlési biztosa, független rendőrségi panasz fórum) foglalkoznak, s további jogorvoslatként még a bírósághoz is lehet fordulni.

A büntetőeljárásról szóló törvény előírja, hogy kínzás vagy törvényellenes egyéb nyomás eredményeként megszerzett vallomás bizonyítékként nem vehető figyelembe semmilyen eljárásban, kivéve a kínzással gyanúsított személy ellen folyó eljárást.

Az Egyezmény Magyarországon közvetlenül is hatályosul, a 16. cikk 1. pontja maga is garanciát jelent. A magyar Büntető Törvénykönyvnek a hivatali bűncselekményekről szóló fejezete jellegzetes példája a nemzeti jog értelmezésének.

2000. március 1. napjától a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoznak a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai által a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmények, így a fogvatartottakkal való törvénytisztelő bánásmódot megvalósító hivatali bűncselekmények is. Mindez többleteljárási garanciát, speciális, gyorsabb elbírálást tesz lehetővé.

2003-ban a CPT ellenőrzését követően tett ajánlására 2005-ben az előzetes letartóztatás végrehajtásának fő helye a büntetés-végrehajtási intézet lett. Kivételesen indokolt esetben, amikor a nyomozás érdekében ez szükséges, az előzetes letartóztatott 30 napra rendőrségi fogdában is elhelyezhető. Ez az időtartam 2005 óta legfeljebb kétszer 15 nappal meghosszabbítható. A CPT ajánlásának lényege az volt, hogy az a szerv, amely a fogvatartott ellen nyomoz, nem tarthatja őt hosszabb ideig fogva, tehát nem tarthatja előzetes letartóztatásban. Ezt nem ő hajthatja végre, mert ez ellentétes az Európai Egyezményben foglaltak követelményével, szellemével, és magával a gyakorlattal is. Európában abban az időben már csak Magyarországon és Romániában volt ilyen gyakorlat, ennek megszüntetésére a 2005. évet jelölték meg. Amennyiben nem hajtottuk volna végre ezt az ajánlást, az európai közösségi tagságunkat érintő hátrányok kilátásba helyezése is elhangzott a szakmai viták során. Hazánk ezt minden gond

nélkül a megjelölt végső határidőre – az akkori rendőri vezetés minden ellenkezése és gátló magatartása ellenére is – végrehajtotta.

A jogharmonizáció folyamata ezen a területen is a jogrendszer egészére kiható alapvető változásokat eredményezett. Ahogy azonban a világon nem egységes a jogrendszer, ezen belül a büntetőjog, büntetőeljárás jog, ugyanúgy nem egységes a büntetés-végrehajtási jog és gyakorlat sem. Ez utóbbi alól azonban van egy kivétel. Ez pedig az emberi jogi szempontok, vonatkozások kiemelten fontos kezelése – ebben valamennyi Európa Tanácsi, és Európai Unió ország is egyetért. Hazánkban a jogharmonizáció a nemzeti és a történelmi sajátosságok figyelembevételével történt. A jogi szabályozás és gyakorlat egyaránt kiindulópontként vette figyelembe, hogy a büntető felelősségre vonás a társadalomra legveszélyesebb normasértésekért történik, ezért a hatékonyság és a törvényesség kérdései e területen jelentkeznek a legélesebben. A többi ember, az egész társadalom védelme érdekében a szabályszegőket, jogsértőket felelősségre kell vonni, velük szemben törvényesen, a jogállamiság követelményeinek megfelelően kell végrehajtani a bíróság által kiszabott vagy alkalmazott büntetőjogi szankciót és a legsúlyosabb jogkorlátozással járó büntetőeljárás kényszerintézkedéseket. A büntetőeljárás folyamatában, tágabb értelemben a büntető felelősségrevonás egészében egymáshoz szorosan kapcsolódó szakaszokról van szó, amelyek közül bármelyik szerepének – így a nyomozásnak, a bíróság ítélezésének, a szankció végrehajtásának is – az elhanyagolása, továbbá a kapcsolódás lazulása az egyes szakaszok között az egész folyamat határfokát ronthatja le, ami egy jogállamban nem engedhető meg.

Ha ebből a szempontból nézzük a bánásmóddal összefüggésben előterjesztett panaszokat, akkor azt láthatjuk, hogy 57 %-os növekedést mutatnak az előző évhez képest (2007-ben 573, 2008-ban 901 volt; közülük 685 elítélttől, 195 előzetesen letartóztatottól, 1 bűnügyi őrizettestől, 6 idegenrendészeti őrizettestől, 12 szabálysértési elzárást töltőtől, 2 kényszergyógykezeltől érkezett). A bánásmóddal összefüggésben előterjesztett panaszok fogvatartotti kategóriák és fogvatartási helyek szerinti megoszlását elemezve kiemelést érdemel a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak valós vagy vélt sérelmei miatt előterjesztett panaszok a 2007. évi adatokhoz képest bekövetkezett növekedése (341-ről 544-re), amely 63 %-os. A fogvatartottak és hozzátartozóik a jogsértő bánásmódot kifogásoló

panaszukat különböző sérelmekre hivatkozással tették meg. A leggyakrabban megfogalmazásra kerülő panaszok a fogvatartottakkal szemben alkalmazott hangnemet, nem dohányzó fogvatartottak dohányzók részére kialakított zárkában való elhelyezését és mozgást korlátozó eszköz indokolatlan alkalmazását sérelmezték. A rossz bánásmód körébe tartozó panaszok változatosságát mutatja a következő példa is:

Az egyik intézetben elhelyezett előzetesen letartóztatottak azt kifogásolták, hogy zárkájuk ablakát a felügyelet állandóan zárva tartja, s emiatt a zárka szellőzése nem biztosított. A bánásmóddal kapcsolatos panaszok, feljelentések alapos kivizsgálása mind a fogvatartó intézetek vezetőinek, mind a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező nyomozó hatóságok részéről megtörtént. A rendelkezésre álló adatok alapján az is megállapítható, hogy a vizsgált időszakban a fogvatartottak részére biztosították a törvénysértő bánásmóddal kapcsolatos panasz, feljelentés, valamint az ezzel összefüggő jogorvoslat gyakorlásának lehetőségét. A fogvatartottak beadványait, panaszait, feljelentéseit késedelem nélkül továbbították az illetékes hatóságokhoz, illetőleg nemzetközi szervezetekhez. Olyan esetet nem lehetett feltárni, melynek során a fogvatartottat feljelentése vagy panasza miatt bizonyíthatóan törvénysértő bánásmód érte volna. Az azonban több alkalommal előfordult, hogy a fogvatartott mégis ilyen retorzió miatt tett panaszt a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyésznél. Például az egyik elítélt nő azt panaszolta, hogy a zárkacsarnokban szolgálatot teljesítő férfi bv. felügyelők rendre tegeznek a fogvatartott nőket, aki pedig ezt szóvá teszi közülük, azonnal takarításra utasítják.

A hatályos büntetőjogunk által büntetni rendelt cselekmények közül a kínzás és más kegyetlen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni nemzetközi egyezmény megsértését – az élet elleni bűncselekményeken kívül – a következő hivatali bűncselekmények jelentik: a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás (Btk. 226. §), a kényszervallatás (Btk. 227. §), a jogellenes fogvatartás (Btk. 228. §), valamint a fogvatartottakkal való bánásmóddal összefüggésbe hozható hivatali visszaélés (Btk. 225. §). E bűncselekményeken kívül a bánásmód törvényességét súlyosan sértik a fogvatartó szerv személyi állománya és a fogvatartottak közötti tiltott kapcsolattal összefüggő közélet tisztasága elleni bűncselekmények.

Élet kioltását eredményező bűncselekményt a fogvatartó intézetek személyi állományába tartozók a fogvatartottak sérelmére – az előző évekhez

hasonlóan – az elmúlt évben sem követtek el. 2009. évben az egyik bv. intézetben történt esemény vizsgálata, és az ügyben elrendelt nyomozás még folyamatban van. A rendelkezésre álló adatok szerint az előző évben az említett személyek által fogvatartottak sérelmére elkövetett hivatali bűncselekmények miatt összesen 417 feljelentés megtételére került sor. Ebből összesen 33 ügy a feljelentés elutasításával, 299 ügy a nyomozás, illetőleg a büntetőeljárás megszüntetésével fejeződött be, 2 ügyben a bíróság jogerős ítéletével megállapította a vádlottak bűnösségét, felmentő ítélet nem született, 83 büntetőeljárás pedig még a vizsgálat befejezésének időpontjában is folyamatban volt. A tárgyévi adatokat szemügyre véve negatív változásként kell értékelnünk a büntetőeljárások számának a 2007. évihez képest történő 44 %-os emelkedését, különös figyelemmel arra, hogy 2007-ben is mintegy 24 %-os növekedés volt megfigyelhető a 2006-ban indult büntetőeljárások számához viszonyítva.

A rendelkezésre álló adatok alapján 2008. évben vizsgálat tárgyát képező legtöbb büntetőeljárás (248) – az előző évekhez hasonlóan – hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt indult. Ennél kevesebb azoknak a büntetőeljárásoknak a száma, amelyeket a büntetőügyekben eljáró hatóságok a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmóddal összefüggő hivatali visszaélés (153) miatt folytattak. Ezzel kapcsolatban kiemelés érdemel, hogy a korábbi adatokkal összehasonlítva az elmúlt évben a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt indult büntetőeljárások száma 23 %-kal, a bánásmóddal összefüggő hivatali visszaélés miatt indított büntetőeljárások száma viszont 143 %-kal nőtt. A fogvatartó intézetek alkalmazottai által elkövetett kényszervallatás miatt indult büntetőeljárások száma ezzel szemben majdnem megfeleződött (21-ről 12-re csökkent), a jogellenes fogvatartás miatt indult eljárások száma (4) pedig nem változott. E büntetőeljárások száma Budapesten volt a legmagasabb, itt indult az összes büntetőeljárásnak mintegy 37 %-a.

A fogvatartó intézetek típusait megvizsgálva azt a megállapítást tehetjük, hogy törvénysértő bánásmódot megvalósító cselekmények elkövetése a javítóintézetekben, a közösségi szállásokon és befogadó állomásokon (0), továbbá az őrzött szállásokon (1) nem jellemző. Az előállítás időtartamának rövidegsége ellenére az előállított személyek sérelmére elkövetett bűncselekmények miatt indult büntetőeljárások száma (37) relatíve magasnak

véleményezhető. A jogerős marasztaló ítéletek száma rendkívül alacsony, a büntetőjogi felelősség megállapításával végződött ügyek 2008. évben csupán kb. 0,5 %-át tették ki az összes vizsgált büntetőeljárásnak (2007-ben ez az arány valamivel magasabb, 1,7 % volt).

A büntetőjogi felelősség megállapításával lezárult ügyekben eljáró bíróságok például ilyen ítéleti tényállásokat állapítottak meg: a biztonsági felügyelő a bíróság folyosóján a bűntársával több alkalommal szóba elegyedni megpróbáló előzetesen letartóztatottat egy alkalommal jobb tenyérrel megütötte. A bíróság a felügyelővel szemben hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás büntette miatt tárgyalás mellőzésével pénzbüntetést szabott ki.

Bár a jogerős marasztaló ítéletek száma alacsonyabb volt 2008-ban, mint 2007-ben, azt mindenképpen meg kell említeni, hogy jelenleg több olyan 2008-ban indult büntetőeljárás van még folyamatban, amelyben jogerős ítéletet még nem hozott a bíróság, de elsőfokú bírósági ítélet meghozatalára, illetőleg vádemelésre már sor került. Ennek figyelembevételével megállapítható, hogy a feljelentés elutasításával, és a nyomozás megszüntetésével befejeződött, illetőleg a bírósági szakaszba került ügyek arányában nem tapasztalható érdemi változás. A bíróság elé került ügyek közül a következő két jellemző eset kiemelését tartjuk indokoltnak.

A vádirati tényállás szerint a nevelő az egyik megyei bv. intézetben a reggeli szemlék során az intézet egyik zárkáját két alkalommal áramtalanította azzal az indokkal, hogy a zárkában nem volt megfelelő zárkarend kialakítva, illetőleg az illemhely helyiségben égve maradt a villany. A vádiratban rögzítettek szerint a jelzett alkalmakkor a zárkában este 18 óráig nem volt áram, s így az ott tartózkodó fogvatartottak sem televíziót nézni, sem pedig kávé készíteni nem tudtak. Egy másik ügyben a vádirati tényállás szerint a felügyelő 2008. tavaszán a bv. intézetben a fogvatartottat zárkaellenőrzés során ököllel többször megütötte, valamint egy ízben combon rúgta.

A törvénytörő bánásmód körébe tartozó bűncselekmények miatt indult büntetőeljárások eredményeit vizsgálva el kell ismerni, hogy meglehetősen magas a nyomozás megszüntetésével befejeződött ügyek aránya. Ez elsősorban annak a következménye, hogy ezekben az ügyekben általában olyan bizonyítási nehézségek merülnek fel, amelyek jóval nehezebben megoldható helyzet elé állítják a nyomozó hatóságokat, mint az egyéb bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban. Az elkövetők hatalmi

helyzetüknél fogva olyan, számukra kedvező körülményeket teremthetnek a bűncselekmények elkövetéséhez, amelyek megnehezíthetik a nyomozó hatóságok munkáját. Így például gyakran előfordul, hogy a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás helyszíne fürdő, vagy olyan helyiség, ahol kamera nem rögzíti az eseményeket, és ahol a sértetten és az állítólagos bántalmazókon kívül a cselekmény időpontjában más nem tartózkodik. Általában szintén problematikus a bizonyítás akkor, ha a fogvatartottal szemben kényszerítő eszköz alkalmazására kerül sor, és ő bántalmazást panaszol. A kényszerítő eszköz alkalmazása során ugyanis nem ritkán sérülés is keletkezik, így sokszor utóbb nem állapítható meg, hogy a fogvatartotton található sérülések bántalmazás vagy kényszerítő eszköz jogszerű alkalmazása során keletkeztek-e. Abban az esetben, ha a bántalmazásnak több elkövetője és csak egyetlen sértettje van, az elkövetők tagadásával szemben csak egy személy tanúvallomása helyezhető. Egyéb bizonyítékként ilyenkor csak a sérülés meglétét igazoló látlelet és a keletkezés körülményeire vonatkozó orvosszakértői vélemény vehető figyelembe. Az ilyen bántalmazás során szerzett sérüléseknél azonban sokszor nem zárható ki a fogvatartó intézetekben gyakran megvalósuló szándékos önkárosítás, tehát a sértett vallomását alátámasztó sérülés ténye nem feltétlenül elegendő a bizonyossághoz. Ezen kívül sok esetben az is komoly bizonyítási nehézséget okoz, hogy a fogvatartottak állításaikat nem tudják megfelelően alátámasztani, illetőleg ennek érdekében időnként nem is működnek együtt az eljáró hatóságokkal. Ez utóbbi magatartásuk abból is adódhat, hogy kiszolgáltatott helyzetben lévén félnek a terheltek vagy a munkatársaik által esetleg megvalósítandó retorzióktól.

E bizonyítási nehézségekre tekintettel nem meglepő, hogy a nyomozás megszüntetésére az előző évek gyakorlatával egyezően a legtöbb ügyben azért került sor, mert az eljárás tárgyát képező bűncselekmény elkövetése nem volt megállapítható.

A fogvatartottak emberi méltóságát a fogvatartási intézetekben általában tiszteletben tartják. *„Az elítélt emberi méltóságát tiszteletben kell tartani, nem lehet őt kínzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni...”* [Bv. tvr. 21. § (1) bekezdés]. Az önérzetük megsértéseként leggyakrabban a fogvatartó intézetek képviselőinek részéről tapasztalható durva, megalázó hangnemet, illetve megszólítást értékelték.

A nem megfelelő hangnem használata miatt előadott fogvatartotti panaszok valóság tartalmának bizonyítása továbbra is gondot okoz, hiszen ez tanúk hiányában szinte lehetetlen, ezen túlmenően gyakorta nehézségként merül fel az is, hogy a panaszosok sokszor sem a cselekmény időpontját, sem az elkövetési helyet nem jelölik meg, sem pedig az elkövető személyét nem hajlandók megnevezni. Az ügyészi jelzésekre a parancsnokok felhívták az állomány figyelmét a megfelelő hangnem használatára. Az emberi méltóság megsértésének utólagos bizonyítása egyéb esetekben sem könnyű, ezért van ebből a szempontból is fontos szerepe az előzetes bejelentés nélkül végzett, rendszeres ügyészi ellenőrzéseknek. Az ilyen ellenőrzés gyakorlata már sok évtizeddel ezelőtt kialakult.

Az egyik országos bv. intézetben végzett ügyészi ellenőrzés feltárta, hogy a fogvatartott elítéltek munkáltatása kapcsán a biztonsági motozásokat szemérem sértő módon, az emberi méltóság megsértésével végezték. Az intézkedés alatt álló fogvatartottakat egymás jelenlétében meztelenre vetkőztették egy olyan helyiségben, ahová az előtérben várakozó fogvatartottak is beléptek. Az egyik rendőrkapitányság előállító helyiségében elhelyezett fogvatartottnak reggel 7,30 óra és délután 15,15 óra közötti időben sem élelmet, sem vizet nem adtak.

Bár a fogvatartottak elhelyezési körülményei több fogvatartó intézetben szenvedtek különböző hiányosságokban, ezek a legtöbb esetben nem vezettek törvénysértő bánásmód megvalósulásához, az emberi méltóság sérelméhez. A bv. intézetek telítettsége országos átlagban 120 % körül mozgott, az előzetes letartóztatás végrehajtására szolgáló megyei bv. intézetek egy részében (főként azokban a megyékben, ahol kiemelkedően magas a kriminalitás) ez az érték esetenként jóval magasabb volt.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága komoly erőfeszítést tesz az egyes bv. intézetek fogvatartotti létszámának kiegyenlítése érdekében, de feladatát megnehezíti, hogy ezen törekvések során – főként az előzetesen letartóztatottak esetében – figyelemmel kell lenni a büntetőeljárási érdekekre, valamint arra a követelményre is, hogy a fogvatartottak lehetőség szerint a lakóhelyükhöz legközelebb lévő bv. intézetben nyerjenek elhelyezést. Esetenként az egyéb elégtelen fogvatartási körülmények okozták a bánásmód sérelmét. Például az egyik intézetben a zárkák megvilágítása nem volt megfelelő, emellett előfordult, hogy a zárkákban lévő illemhelyet csak a mosdóból hozott vízzel lehetett öblíteni.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló Rec. 2006. (2) Ajánlása (a továbbiakban: Ajánlás) 13. pontjában a következőképpen rendelkezik a diszkrimináció tilalmáról: *„A jelen szabályokat pártatlanul, különösen a nem, a fajtán, a bőrszín, a nyelven, a valláson, a politikai vagy bármely más véleményen, a nemzeti vagy társadalmi eredeten, a nemzeti kisebbséghez tartozáson, a vagyonon, a születésen, vagy bármely más állapoton alapuló, minden hátrányos megkülönböztetés nélkül kell alkalmazni.”*

A fogvatartottak közötti hátrányos megkülönböztetés tilalmát, illetőleg az egyenlő bánásmód követelményét hatályos jogrendszerünk is tartalmazza. A Bv. tvr. 2. §-ának (3) bekezdése szerint: *„Az elítéltek tekintetében az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani.”* A hátrányos megkülönböztetés eseteinek teljes körére fogalmaz meg tilalmat a Fogdarendelet [19/1995. (II. 13.) BM rendelet] 1. §-ának (3) bekezdése: *„A fogvatartás szabályainak alkalmazásánál a fogvatartottak között nem lehet hátrányos megkülönböztetést alkalmazni faj, bőrszín, a nem, a vallás, a politikai vagy bármilyen más vélemény, nemzeti és társadalmi hovatartozás, a születés, a társadalmi vagy bármilyen más helyzet különbözősége miatt.”*

2008. évben csak néhány olyan panasz merült fel, amelyekben a fogvatartottak azt állították, hogy velük szemben hátrányos megkülönböztetést alkalmaztak, az előterjesztett panaszok közül azonban egy sem bizonyult megalapozottnak. Így például az egyik megyei bv. intézetben elhelyezett fogvatartott azt sérelmezte, hogy nem kapja meg a gyógyszereit, mert vele szemben negatív diszkriminációt alkalmaz az intézet egészségügyi szolgálata. Az ügyben lefolytatott alapos ügyészi vizsgálat cáfolta a fogvatartott állítását.

A fogvatartó intézetekben általában megkövetelik a személyi szabadság-korlátozás végrehajtása rendjének megtartását, a fogvatartottak által elkövetett bűncselekmény, illetőleg fegyelmi vétség esetén pedig a szükséges intézkedéseket megteszik. E körben ügyészi intézkedést igénylő mulasztásra csak egyetlen alkalommal került sor. A fogvatartott cselekménye hivatalos személy elleni erőszak büntettének megalapozott gyanúját keltette, az intézet részéről azonban feljelentés megtétele elmaradt.

A fogvatartottak és az őrszemélyzet közötti korrupció, tiltott összefonódás, valamint fogvatartott jogszabályellenes kedvezményben részesítésének

megalapozott gyanúja miatt több büntetőeljárás is indult, mely ügyekben jogerős bírósági ítélet még nem született. Az egyik bv. intézet felügyelője ellen hivatali visszaélés bűntette miatt azért indult büntetőeljárás, mert megalapozott gyanú merült fel arra vonatkozóan, hogy fogvatartottak részére több esetben is mobiltelefont juttatott be a bv. intézetbe.

A büntetés-végrehajtási intézetekben továbbra is kiemelkedően súlyos problémaként jelentkezik a mobiltelefonok fogvatartottak részére történő becsempészése. Ez a jelenség leginkább az előzetesen letartóztatottak esetében okoz gondot, hiszen a bejuttatott készülékek segítségével a bűntársak összebeszélhetnek, a terheltek megfenyegethetik a tanúkat, s így vagy egyéb módon megghiúsítják a büntetőeljárás eredményességét. A telefonok túlnyomó részét alappal feltételezhetően az állomány egyes tagjai juttatják be az intézetekben elhelyezett fogvatartottak részére, akiknek személye általában rejtve marad a nyomozó hatóság előtt. A készülékek bekerülésének megakadályozása és intézetben belüli felkutatása érdekében a fogvatartó intézetek különböző intézkedésekkel próbálnak meg fellépni, a helyzet lényegi javulását azonban csak az eddigieknél hatékonyabb intézkedések bevezetésével lehetne elérni. Ilyen intézkedésnek tekinthető például az operatív felderítési tevékenység fokozása vagy a beléptetési rendszer további szigorítása, illetőleg olyan megoldások lehetőségének a megvizsgálása, amelyek technikailag lehetetlenné tennék a mobiltelefonok használatát a fogvatartottak elhelyezésére szolgáló körleteken.

Arra vonatkozó adat nem merült fel, hogy a fogvatartó intézet dolgozója fogvatartottakat magánmunka elvégzése céljából vett volna igénybe. 2008. évben a fogvatartó intézetek alkalmazottjai és fogvatartottjai közötti nemi kapcsolat létesítésére nem került sor. A megelőző évben előfordult ilyen eset is. Egy bv. felügyelő és egy elítélt között beszélgetésben és levelezésben megnyilvánuló kapcsolat jött létre, amely miatt az intézet parancsnoka a felügyelőt fegyelmi fenytéssel sújtotta. Másik bv. felügyelő fogvatartott beleegyezésével szexuális kapcsolatot létesített vele. A felügyelőt cselekménye miatt az intézet parancsnoka szolgálati viszony megszüntetése fegyelmi fenytéssel sújtotta, az illetékes katonai ügyészség pedig hivatali visszaélés bűntette miatt vádat emelt ellene.

A fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód kérdéskörével szorosan összefügg a fogvatartottak megfelelő tájékoztatása. A fogvatartottól csak

akkor várható el, hogy a fogvatartó intézet rendjének maradéktalanul megfelelő magatartást tanúsítson, ha közvetlenül az intézetbe való befogadás után jogairól és kötelezettségeiről a jogszabályban előírt tartalommal és formában tájékoztatást kap. Ezen a téren az ügyészi ellenőrzések a rendőrségi fogdák tekintetében tártak csak fel hiányosságot. Az egyik rendőrségi fogdában azt állapították meg, hogy a fogvatartottak részére készült, központilag kiadott tájékoztató a kapcsolattartás szabályozása tekintetében nem hatályos, valamint nem tartalmazza az elítéltek és a szabálysértési elzárást töltők, valamint a szabálysértési és a közbiztonsági őrizetesk jogaira és kötelezettségeire vonatkozó speciális szabályokat.

Az Ajánlás 64. pontja a kényszerítő eszközök alkalmazásával kapcsolatban a következőket írja elő: *„A büntetés-végrehajtási személyi állomány nem alkalmazhat kényszert a fogvatartottakkal szemben, kivéve a jogos védelem, a szökési kísérlet, a megengedett renddel szembeni aktív vagy passzív ellenállás esetét, és mindig csak legvégső megoldásként. Az alkalmazott kényszernek mindig a szükséges legkisebb mértékűnek kell lennie, és azt a lehető legrövidebb időtartamban szabad alkalmazni.”*

A kényszerítő eszközök alkalmazására vonatkozó hazai jogi szabályozás az elengedhetetlenül fontos garanciális előírásokat megfelelő részletességgel tartalmazza. A büntetés-végrehajtási testület tagja hivatásának jogszerű teljesítése során intézkedéseinek a megengedett kényszerítő eszközök alkalmazásával is jogosult érvényt szerezni [Bv. tvr. 20. § (3) bekezdés]. A bv. intézetben fogvatartottakkal szemben alkalmazható kényszerítő eszközök használatára vonatkozó további részletes szabályok a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvényben, illetőleg a Bv. Szabályzat 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 61–67. §-aiban található meg. A rendőrségi fogdáknál fogvatartottakkal szemben alkalmazható kényszerítő eszközök szabályait a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény, a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet, valamint a Fogdarendelet 30. §-a tartalmazza.

2008. évben a fogvatartó intézetek hivatásos állományába tartozó személyek fogvatartottakkal szemben összesen 533 esetben alkalmaztak kényszerítő eszközt. A legtöbbször testi kényszer (284), illetőleg bilincs (244) alkalmazása vált szükségessé, ezen kívül könnygáz 1, gumibot használata

3 esetben, szolgálati kutya bevetése 1 alkalommal vált indokolttá. Elektromos sokkoló és lőfegyver alkalmazása a vizsgálat időszakban nem fordult elő. Kényszerítő eszköz a leggyakrabban érthetően a legtöbb fogvatartott befogadó büntetés-végrehajtási intézetekben került alkalmazásra (453), ehhez képest jóval alacsonyabb az egyéb fogvatartó intézetekben alkalmazott intézkedések száma.

A 2007. évre vonatkozó adatokhoz képest jelentősen növekedett az őrzött szállásokon végrehajtott kényszerítő eszközök száma (8-ról 30-ra). A fogvatartotti kategóriák szerinti megoszlás vizsgálata során kiemelés érdemel az előzetesen letartóztatottakkal szemben végrehajtott kényszerítő cselekményeknek (183) az elítéltek létszámához viszonyított relatíve magas száma. Helytállóak azok a megállapítások, melyek szerint az előzetesen letartóztatottakkal szemben alkalmazott kényszerítő intézkedések magas száma leginkább a fogvatartottak bizonytalan helyzetükkel összefüggő feszült idegállapotának a következménye.

A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 16. §-ának (7) bekezdése szerint: *„A jogszerűtlennek minősített kényszerítő eszköz használatáról az ügyészt 8 napon belül, ha pedig a kényszerítő eszköz használata testi sérülést vagy halált okozott, haladéktalanul értesíteni kell.”* Az ezidáig végzett ellenőrzések és tett intézkedések ellenére 2008-ban is megtörtént, hogy a testi sérüléssel járó kényszerítő cselekményeket nem jelentették a bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészeknek.

A vizsgált időszakban a fogvatartó intézetek hivatásos állományába tartozó személyekkel szemben kényszerítő eszköz jogszerűtlen alkalmazása miatt – ellentétben a megelőző évvel – büntetőeljárás nem indult, ezen okból fegyelmi eljárás elrendelésére csak egy alkalommal került sor (az eljárást bizonyítottság hiányában meg kellett szüntetni).

Sorozatos szabálytalanságokat tárt fel a kényszerítő eszközök alkalmazásával kapcsolatban az egyik országos büntetés-végrehajtási intézetben elvégzett bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészi vizsgálat. Az észlelt hiányosságok – jogorvoslati jog biztosításának a mellőzése, dokumentáció hiánya stb. – miatt a főügyészség fegyelmi eljárást kezdeményezett az intézet biztonsági osztályának vezetője ellen.

Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben elhelyezett kóros elmeállapotú személyek speciális helyzete sajátos kényszerítő cselekmény,

az egészségügyi személyi korlátozás alkalmazását teszi szükségessé. 2008-ban összesen 17 esetben került sor egészségügyi személyi korlátozás alkalmazására, ebből 10 alkalommal férfi, 7 ízben nő volt az elszenvetője. A 2007. évi adatokhoz viszonyítva kedvező változásként értékelhető, hogy az egészségügyi személyi korlátozások száma 2008-ban majdnem a harmadára csökkent. Az egészségügyi személyi korlátozás gyakorlatát közvetlenül a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztálya kíséri figyelemmel. A folyamatos ellenőrzés e speciális kényszercselekmények alkalmazásával kapcsolatban törvényszerűt nem tárt fel.

Az Ajánlás 51.1. pontja alapján a konkrét fogvatartottakra alkalmazott biztonsági intézkedéseknek a fogvatartás biztonságának garantálásához szükséges minimumnak kell megfelelnie. A bánásmód törvényességének szempontjából ennek a követelménynek azért van jelentősége, mert a gyakorlati tapasztalatok szerint a fogvatartottakkal annál emberségesebben bánnak, minél alacsonyabb a biztonsági szint.

Az Ajánlás a fogvatartó intézetek biztonságáról szóló rendelkezéseiben előírja a fogvatartottak befogadást követő kockázati értékelését. Az értékelés során egyrészt azt a kockázatot kell felmérni, amelyet a fogvatartott szökése esetén a közösségre nézve jelentene, másrészt fel kell becsülni a fogvatartott szökési kísérletének valószínűségét. A dokumentum 51.4. pontja szerint minden fogvatartottat a meghatározott veszély fokának megfelelő biztonsági rezsimbe kell beosztani, az 51.5. pontja szerint pedig a fogvatartás során az alkalmazott biztonsági szint szükségességét rendszeresen felül kell vizsgálni.

A vonatkozó hatályos magyar szabályozást a Bv. Szabályzat 42–44. §-ai tartalmazzák. A hazai megoldás szerint a fogvatartottak a jogszabályban felsorolt kockázati tényezők alapján négy biztonsági csoportba sorolhatóak. A legnagyobb biztonsági kockázatot jelentő, s ezért egyúttal a legsúlyosabb jogkorlátozást is elszenvető fogvatartottak IV. biztonsági csoportba sorolásának szempontjait a Bv. Szabályzat 42. § (3) bekezdésének d) pontja a következőképpen fogalmazza meg: *„A IV. biztonsági csoportba kell besorolni azt az elítéltet, akinél alapos okkal arra lehet következtetni, hogy az intézet rendjét súlyosan sértő cselekményt, szökést, a saját vagy mások életét, testi épségét sértő vagy*

veszélyeztető magatartást fog tanúsítani, illetve ilyen cselekményt már elkövetett, és a biztonságos fogvatartás csak őrzéssel, kivételesen felügyelettel biztosítható.” A IV. biztonsági csoportba sorolt elítéltek biztonsági csoportba sorolását a befogadási bizottság legalább háromhavonta felülvizsgálja. A biztonsági csoportba való besorolás indokairól az elítéltet csak akkor lehet tájékoztatni, ha a tájékoztatás a fogvatartás biztonságát nem veszélyezteti. A Bv. Szabályzat alapos okot kíván meg a IV. biztonsági csoportba soroláshoz. Másrészt rá kell mutatni arra, hogy az adatmegismeréshez fűződő jog korlátozottsága nem jelenti azt, hogy a fogvatartott a biztonsági csoportba sorolásról szóló intézeti döntés ellen nem élhet jogorvoslattal. Az a gyakorlatban érvényesülő álláspont nem vitatható, hogy a biztonsági besorolás indokairól történő tájékoztatás általában veszélyezteti a fogvatartás biztonságát, ezért a legtöbb konkrét esetben a tájékoztatást nem engedélyezik. A Bv. tvr. 2. §-ának (4) bekezdése szerint azonban: *„Az elítéltet a büntetés és intézkedés végrehajtása során jogorvoslati jog illeti meg.”* A Bv. tvr. 36. § (1) bekezdésének g) pontja szerint az elítélt jogosult a bv. intézetben és a büntetés-végrehajtástól független szervhez panasz előterjesztésére. A panaszjog a Bv. tvr. 118. § (1) bekezdésének h) pontja alapján az előzetesen letartóztatottat, a 124. § (1) bekezdésének g) pontja alapján a szabálysértési elzárást töltőt is megilleti. A fogvatartottat a bv. intézet döntésével szemben megillető általános panaszjog érvényesítésének rendjét a Bv. Szabályzat 6. §-a tartalmazza. Tekintettel pedig arra, hogy a biztonsági csoportba sorolásról szóló speciális rendelkezések az erről szóló döntés elleni jogorvoslatot nem zárják ki, az általános szabályok alapján ellene panasznak van helye.

Az intézmény szabályozása körében az anyagi és az eljárási jogi kérdések külön vizsgálatot igényelnek. Az anyagi jogi kérdések tekintetében megállapítható, hogy a jelenlegi szabályozás – amely kizárólag rendeleti szintű – nem ad elhatárolási szempontot a IV. biztonsági csoportba sorolás és a különleges biztonságú zárkába, illetve körletre helyezés indokait illetően [Bv. Szabályzat 47. § (1) bekezdés]. Az új büntetés-végrehajtási kódex 2005. évi tervezete meghatározta azokat a feltételeket, amelyek alapján az elítélt különleges biztonságú zárkára vagy körletre helyezhető (Tervezet 125. §). Ez az elképzelés továbbra is figyelemre méltó kell, hogy legyen, annál is inkább, mivel a CPT legutóbbi ellenőrzése alkalmával aggályait juttatta kifejezésre a jelenlegi szabályozás miatt.

A jogintézmény anyagi jogi kérdéskörébe tartozik annak vizsgálata is, hogy emberi jogi szempontból szükséges-e meghatározni azt a maximális időtartamot, amelyre az elítélt – egyhuzamban – különleges biztonságú zárkába, illetve körletre helyezhető. A biztonságos fogvatartás biztosítása büntetés-végrehajtási feladat és szakmai kérdés, ezért álláspontunk szerint kellően rugalmas szabályozást kell kialakítani. Előfordulhat, hogy pusztán a bűncselekmény súlya, jellege, vagy az elkövetés módja, illetve az elítélt büntetés-végrehajtási előélete alapozza meg a döntést, más esetben a végrehajtás rendjét sértő fegyelmi vétség, illetve újabb büntetőeljárás alapjául szolgáló cselekmény elkövetése, pl. szökést kísérelt vagy valósított meg. Továbbá a körletre helyezés elrendelhető az elítélt életének vagy testi épisége védelmének érdekében. Az okok sokféleségéből következően nehezen vonható meg egy időbeli határ. Véleményünk szerint inkább eljárási garanciák megfelelő kiépítésével biztosítható a jogintézmény működtetése. Indokoltnak tartanánk olyan feltételek rögzítését, amelyek bekövetkezésekor az elítéltet a különleges biztonságú zárkából, illetve körletből ki kell helyezni, így például a rendelet 47. § (1) bekezdése esetén, ha megszűnik a IV. biztonsági besorolása, illetve az elrendelés alapjául szolgáló bűncselekmény miatt indult újabb büntetőeljárást megszüntetik vagy az a terhelt felmentésével zárul, továbbá mindkét esetkörre vonatkozóan, ha az elítélt egészségi állapotában olyan kedvezőtlen tartós változás következett be, ami a további fenntartás esetén visszafordíthatatlan következményekkel járna. Ez esetben a megszüntetésről az intézet parancsnoka is dönthetne.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatát vizsgálva megállapítható, hogy önmagában az akár évekig tartó magánelzárás esetén sem állapították meg az egyezmény 3. cikkének sérelmét, viszont abba ütközőnek találták e speciális fogvatartási formát, ha az elítélt teljes szenzoros elszigetelésével párosul, például a kapcsolattartás teljes és indokolatlan korlátozása, információforrások (újság) kiiktatása.

A jogintézmény eljárási szabályait tekintve sem a Befogadási Bizottság, sem a Különleges Fogvatartást Megállapító Bizottság nem hoz határozatot döntéséről és annak indokai sem ismerhetők meg a rendelkezésből, illetve az esetenként az intézet számára megküldött jegyzőkönyvből sem. Az új büntetés-végrehajtási kódex 2005. évi tervezete akként kívánta szabályozni, hogy határozattal kell rendelkezni az elítélt különleges biztonságú zárkába

vagy körletre helyezéséről, a büntetés-végrehajtási szerv határozatával szemben pedig megteremtette a bírósági felülvizsgálat lehetőségét. Álláspontunk szerint ez kellő garanciát biztosít az esetleges automatizmusokkal szemben abban az esetben, ha a bv. bíró határozatával szemben is az Alkotmánybíróság 5/1992. AB határozata szellemében biztosítják a fellebbezés lehetőségét. Megfontolandó lehet egy olyan rendelkezés beiktatása, miszerint, ha az elítélt megszakítás nélkül 5 évet töltött különleges biztonságú zárkában vagy körleten, akkor a fenntartásról már a bíróság, pontosabban a büntetés-végrehajtási bíró döntene, azt követően pedig hathavonta felülvizsgálná a szükségességét. Mindezen szabályok az új büntetés-végrehajtási törvény előkészítése során beépíthetőek lehetnének a büntetés-végrehajtási kódex tervezetébe.

A fogvatartottak IV. biztonsági csoportba sorolására általában alaposan került sor, néhány fogvatartott esetében azonban a befogadási bizottság döntése nem volt kellő indokolással alátámasztva. Így például az egyik bv. intézetben elhelyezett fogvatartott esetében mindössze egy évvel ezelőtt rögzített „le nem ellenőrzött információ alapján nevezett fogolyszökést szervez” szövegű feljegyzés szolgált a legszigorúbb biztonsági csoportba sorolás alapjául. A büntetés-végrehajtási intézeteknek a fogvatartottak IV. biztonsági csoportba sorolásával, illetőleg a biztonsági csoportba sorolás felülvizsgálatával kapcsolatos gyakorlata alapvetően törvényesnek mondható. Az országban általánosan érvényesül az a gyakorlat, hogy a biztonsági csoportba sorolásról szóló döntéssel szemben jogorvoslati jogot biztosítanak a fogvatartottak részére, ennek dokumentálása azonban a vizsgált időszakban nem volt mindenhol elfogadható.

A kutatási tapasztalatok azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban az érintett hatóságok a fogvatartottak nyomozó hatóság részére történő kiadása során a vonatkozó jogszabályi előírásoknak megfelelően jártak el. A Bv. Szabályzat 193. § (5) bekezdése szerint: „Az elítélt törvényes jogait a kiadás ideje alatt is biztosítani kell.” Az országos vizsgálat e téren hiányosságot nem tapasztalt. A Bv. Szabályzat 17. §-a szerint: „Ha az elítélten a befogadásakor külsérelmi nyomot észlelnek, vagy a rendőrségi fogdából, a javítóintézetből, a katonai fogdából átkísért elítélt azt állítja, hogy bántalmazták, haladéktalanul orvosi vizsgálatot kell végezni, valamint jegyzőkönyvet kell felvenni, amelynek egy-egy példányát az átkísérést végrehajtó szervnek, illetve a törvényességi felügyeletet ellátó ügyésznek meg kell küldeni.” A rendőrségi fogdák tekintetében a

Fogdarendelet 17. § (1) bekezdése alapján fogvatartottat zárkában elhelyezni csak előzetes orvosi vizsgálat után lehet. Ugyanezen szakasz harmadik bekezdése a következőképpen rendelkezik: *„Az orvosi vizsgálat során írásban kell rögzíteni a fogvatartotton lévő külsérelmi nyomokat, valamint az azok keletkezési körülményeire vonatkozó, illetőleg a külsérelmi nyomok hiányát megállapító orvosi nyilatkozatot. Ha a fogvatartott azt állítja, hogy bántalmazták, az orvosi vizsgálatról jegyzőkönyvet kell felvenni, amelynek egy-egy példányát a fogvatartást végrehajtó szervek, valamint a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti ügyésznek meg kell küldeni.”* A rendelkezésre álló adatok alapján a fogvatartó intézetek külsérelmi nyom észlelése esetén rájuk irányadó jogszabályi rendelkezéseket néhány kivételtől eltekintve betartották.

A Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet 51. § (3) bekezdése alapján az előállító helyiségben történő elhelyezéskor az előállított személyt szintén nyilatkoztatni kell sérüléséről, esetleges panaszáról. E tekintetben mulasztást nem lehetett tapasztalni.

Ezidáig – azaz 2009. év tavaszáig – teljességében az volt megállapítható, hogy a fogvatartó szervek vezetői a személyi állománnyal szemben megfelelő határozottsággal lépnek fel a törvénybe ütköző bánásmód esetén, valamint az ilyen jellegű panaszok megnyugtató kivizsgálása is megtörténik. Amennyiben a vizsgált időszakban az illetékes vezetők törvénytörő bánásmódot megvalósító cselekményt észleltek, vagy ilyen cselekmény elkövetése jutott a tudomásukra, nem maradt el a büntető feljelentés megtétele és a fegyelmi eljárás lefolytatása sem. A 2009. évben azonban már előfordult egy olyan eset, amikor ezt az egyik bv. intézet – azóta már emiatt leváltott – parancsnoka nem tette meg. A múlt évben nem fordult elő olyan eset, amikor törvénytörő bánásmód miatt indult büntetőeljárás esetében indokolatlanul elmaradt volna a fegyelmi eljárás megindítása. Büntetőeljárás lefolytatása esetében több ügyben jogszerűen nem történt meg a fegyelmi eljárás megindítása, amikor a büntetőeljárásra fogvatartott feljelentése alapján került sor, s a fogvatartó intézet vezetője már csak az eljárás megszüntetéséről szerezhetett tudomást. Több alkalommal az képezte akadályát a fegyelmi eljárás megindításának, hogy a büntetőeljárást ismeretlen elkövetővel szemben folytatták le, s az is előfordult, hogy a hivatali bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személy a büntetőeljárás megindítása előtt a szolgálati viszonyáról lemondott. A törvénytörő

bánásmód miatt elrendelt fegyelmi eljárások az ugyanazon cselekmény miatt folytatott büntetőeljárás megszüntetését követően szintén megszüntetéssel végződtek, a büntetőeljárás megszüntetése azonban nem képezte akadályát a büntetőeljárás tárgyát képező cselekménnyel összefüggő fegyelmi vétség miatti fegyelmi felelősség megállapításának. A 2007. évhez hasonlóan 2008-ban sem fordult elő, hogy a fogvatartó szerv büntetőeljárás alá vont dolgozóját annak ellenére nem függesztették fel szolgálati beosztásából, hogy a szolgálati helyéről való távortartása indokolt lett volna.

A fogvatartottakkal való bánásmód a kutatási, vizsgálati tapasztalataink legáltalánosabb értelmezése szerint – a feltárt, eseti jelleggel előforduló hibáktól, hiányosságoktól, valamint helyenként tapasztalt helytelen gyakorlatától eltekintve – hazánkban általában megfelel a nemzetközi jogi normákban és ajánlásokban megfogalmazott elvárásoknak, valamint a hatályos jogszabályokban előírtaknak. Az ilyen esetek észlelése, feltárása esetén mindegyik feljogosított személy és szerv a feladatkörének megfelelően jár el. A közelmúltban Magyarországon járt nemzetközi ellenőrző szervezet, a CPT is közölte, hogy meglátása szerint a bántalmazás kivizsgálása jó kezekben van az ügyészségnél, elmélyülten, komolyan foglalkoznak vele. Kutatásaink két területen hoztak felszínre kedvezőtlen változásokat, amelyekre – álláspontunk szerint – az eddigieknél jobban oda kell figyelni a végrehajtó szervek vezetőinek. Az egyik ilyen aggasztó jelenség, hogy a 2006. évhez képest 2007-ben 33 %-kal nőtt a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt indult büntetőeljárások száma. A 2008. évben, 2007-hez képest további 23 %-kal nőtt. A másik fokozott figyelmet érdemlő problémakör a hivatali visszaélés és korrupció fokozott megjelenése a fogvatartó intézetekben, különösen a büntetés-végrehajtási intézetekben. A bánásmóddal összefüggő hivatali visszaélés büntette miatt 143 %-kal nőtt a büntetőeljárások száma az előző évihez képest. A kedvezőtlen változás (a büntetőeljárások és a panaszok számának megszorodása) a fogvatartottak létszámának 2008. évi – lényegében kedvező változásával – nem lehet összefüggésben.

A felmerült problémák megoldásában kiemelt jelentőséget kell tulajdonítanunk a személyi állomány tagjai kiválasztásának, illetőleg megfelelő képzésének. Például a büntetés-végrehajtási intézetek állományában jelenleg relatíve kevés a tapasztalt szakember, a felügyelet túlnyomó részét fiatal, konfliktus-kezelő rutinnal nem rendelkező személyek alkotják. Erre

tekintettel a szervezethez jelentkező fiatalok pszichológiai szűrése, majd a pályakezdők megfelelő kiképzése elengedhetetlenül fontos feladat a tárgyalt bűncselekmények elleni küzdelemben. Fokozottabb figyelmet kell szentelni az alkalmatlan személyeknek a meglévő fogvatartói állományból kiszűrésére is. Ezen kívül természetesen fontos szerepet tölthetne be a fogvatartó intézeteken belüli bűnözés visszaszorításában a törvénysértő bánásmódot megvalósító bűncselekmények miatt folytatott büntetőeljárások eredményesebbé tétele. Tudományosan bizonyított tény, hogy a bűncselekmény elkövetőire a legnagyobb visszatartó hatást nem a büntetés súlyossága, hanem a büntetés elkerülhetetlenségének tudata gyakorolja. Addig, amíg a bánásmód körébe tartozó bűncselekmények vonatkozásában ilyen alacsony a felderítési arány, az elkövetők nagy valószínűséggel büntetlenül bántalmazhatnak fogvatartottakat, addig e területen nem várható lényeges előrelépés.

Megítélésünk szerint a bizonyítás könnyítését és egyúttal a hatékonyabb megelőzést szolgálná többek között a fogvatartási intézetek több videokamerával való felszerelése. Gyakran előfordul, hogy az állítólagos bántalmazás helyszíne olyan helyiség, ahol nincs, illetőleg ahol nem is célszerű ilyen készülék felszerelése (pl. fürdő). Ezekben a helyiségben nem ritkán kerül sor személymotosásra, valamint ruházat-átvizsgálásra arra hivatkozással, hogy ott ezeket videokamera és külső szemtanú hiányában a fogvatartottak személyiségi jogainak tiszteletben tartásával tudják elvégezni. Az említett gyakorlat azonban sajnos megnehezíti az e helyiségekben esetleg történt események utólagos tisztázását. A probléma kiküszöbölése érdekében célszerűnek tartanánk bizonyos lehetséges megoldási javaslatok kidolgozását. Így például elképzelhető annak előírása, hogy a személymotosásra és a ruházat átvizsgálásra csak olyan kamerával felszerelt helyiségben kerülhessen sor, amelyben lezajló eseményeket csak a megmozott fogvatartottal azonos nemű személy követheti nyomon.

A törvénysértő bánásmódot megvalósító bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban eljáró hatóságoknak a büntetőjogi felelősség bizonyítottóságának megítélése során ugyanazon mércével kell mérniük, mint az egyéb bűncselekmények miatt folytatott büntetőeljárásokban. Erre tekintettel ezekben az ügyekben kedvezőbb bizonyítási arány csakis úgy lenne elérhető, ha a fogvatartó intézetekben teremtenének olyan körülményeket,

amelyek az elkövetett deliktumok utólagos rekonstruálását jobban elősegítenék. Természetesen ezen körülmények ahhoz is hatékonyan hozzájárulhatnának, hogy a fogvatartó intézetek alaptalan fogvatartotti feljelentés nyomán terheltté váló képviselői egyértelműen tisztázhassák magukat, s hogy egy bizonyítottság hiányában megszüntetett büntetőeljárás ne vetessen rossz fényt későbbi pályafutásukra. Egy-egy esetben a nyomozást felügyelő ügyésznek biztosítani kellene, ha ennek szükségessége a nyomozás érdekében felmerül, hogy más intézetbe szállíttathassa át a fogvatartottat. Ez is beletartozik a rendelkezési jogkörbe. Erre sok esetben a fogvatartott retorziótól való félelme érdekében lenne szükség.

A vonatkozó hatályos jogszabályi rendelkezések azonban az átszállítási okok között nem nevesítik ezen fogvatartottak nyomozási érdekből történő átszállítását, így a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága illetékes szervezeti egységének a vezetője saját mérlegelési jogkörében dönthet arról, hogy a Bv. Szabályzat 31. §-a (2) bekezdésének b) pontja alapján biztonsági okból a katonai ügyészség kezdeményezésére az elítéltet átszállíttatja-e másik bv. intézetbe vagy sem. Megítélésünk szerint a nyomozási érdekeket eredményesebben szolgálná egy olyan szabályozás, amely szerint azokban az esetekben, amelyekben az eljáró katonai ügyészség nyomozási érdekből indokoltnak tartaná a büntetőeljárásban sértettként szereplő elítéltek átszállítását egy másik bv. intézetbe, és ezt kezdeményezné a büntetés-végrehajtási szervezetnél, a fogvatartottakat kötelező lenne átszállítani.

A törvényes bánásmódhoz fűződő alapvető emberi jogi érdekekre is figyelemmel továbbra is fokozott hangsúlyt kell fektetni a fogvatartottakkal való bánásmód törvényességének a biztosítására; a vonatkozó hatályos hazai és nemzetközi joganyagnak a jelenleginél is teljesebb érvényesülése érdekében a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészeknek mindennapi ellenőrző munkájuk során az eddig tapasztalt szakszerűséggel és lelkiismeretes alaposággal kell a jövőben is eljárniuk.

A fogvatartó intézeteken belül elkövetett bűncselekmények elleni eredményes fellépést a bejelentés nélkül végzett ügyészi ellenőrzések és az ügyészi nyomozó szerveknek az ellenőrzések során feltárt, bűncselekmény megalapozott gyanúját keltő tényekről való gyors tájékoztatása is nagymértékben elősegítheti.

Az oktatásban, a vezetők képzésében országosan nagyobb teret kell adni a büntetés-végrehajtási jog oktatásának.